

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНІКА ВИКЛАДАЧА ВНЗ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

У статті визначається педагогічна техніка викладача ВНЗ економічного профілю як передумова його професійної майстерності. Автор аналізує складники педагогічної техніки, а саме зовнішню та внутрішню складові. Представлено складові, критерії, елементи та показники ефективності педагогічної майстерності.

Ключові слова: педагогічна техніка, зовнішня техніка, внутрішня техніка, викладач ВНЗ економічного профілю, педагогічна майстерність

Інтеграція України у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем, реального забезпечення рівного доступу всіх її громадян до якісної освіти, можливостей і свободи вибору в освіті, модернізації змісту освіти й організації її адекватно світовим тенденціям і вимогам ринку праці, забезпечення безперервності освіти та навчання протягом усього життя, розвитку державно-громадської моделі управління.

Надзвичайно важливу роль у процесі формування й подальшого розвитку професійної майстерності викладача вищого навчального закладу є володіння викладачем педагогічною технікою, адже саме завдяки педагогічній техніці викладач в змозі досягти успіху у професійній діяльності.

Ще у 17 столітті видатний чеський педагог Я.А. Коменський зазначав, що вчитель має володіти мовою і собою, застосовувати дисципліну без гніву, збудження, ненависті, а з простотою та щирістю.

Варто зазначити, що поняття “педагогічна техніка” виникло у 20-х роках ХХ століття. Дослідженню питання педагогічної техніки як найважливішої складової педагогічної майстерності приділяв увагу також А.С. Макаренко, якого вважають родоначальником цього поняття. Видатний вітчизняний

педагог зазначав: «Що таке майстерність? Можна і необхідно розвивати зір, простий фізичний зір... Потрібно вміти читати на обличчі людини, на обличчі дитини, і це читання може бути навіть описане в спеціальному курсі. Нічого хитрого, нічого містичного немає в тому, щоб по обличчю визначити деякі ознаки душевних рухів. Педагогічна майстерність полягає і в постановці голосу вихователя, і в управлінні своїм обличчям» [5, с. 260]. До педагогічної техніки А.С. Макаренка відносив цілу групу умінь і навичок, «без яких не один вихователь не може бути гарним вихователем, не може працювати, тому що у нього не поставлений голос, він не вміє розмовляти з дитиною і не знає, в яких випадках як потрібно говорити» [6, с. 171-172].

Поняття "техніка" походить від гр. *téchne* — мистецтво, майстерність, уміння і означає сукупність засобів і знарядь праці, що застосовуються в суспільному виробництві та призначені для створення матеріальних цінностей.

Про актуальність проблеми володіння викладачем педагогічною технікою, її високу теоретичну і практичну значущість свідчать численні роботи вітчизняних і зарубіжних вчених і педагогів.

Істотний внесок у дослідження цієї проблеми належить академіку І.А. Зязюну, який визначає педагогічну техніку як сукупність професійних умінь, що сприяють гармонії внутрішнього змісту діяльності педагога і зовнішнього його прояву.

Такої ж думки Н. В. Якса, яка визначає досліджуване поняття як комплекс загально-педагогічних та психологічних умінь, що допомагає учителеві володіти власним станом, настроєм, емоціями, тілом, мовою.

Науковець вважає, що до педагогічної техніки належать:

- уміння впливати на інших (дидактичні, організаторські, техніка контактної взаємодії);
- уміння керувати собою (тілом, мімікою, технікою мовлення, паузами, емоціями, фізіономікою) [16, с. 28].

Ми погоджуємось із С. Гончаренком, який визнає педагогічну техніку як комплекс знань, умінь і навичок, необхідних педагогові для чіткої та

ефективної організації навчальних занять, ефективного застосування на практиці обраних методів педагогічного впливу як на окремих учнів, так і на дитячий колектив у цілому.

О.Л. Капченко визначає досліджуване поняття як володіння комплексом прийомів, що допомагає вчителю глибше, яскравіше, талановитіше виявити себе і досягти успіхів у навчанні та вихованні [3].

У «Педагогічній енциклопедії» знаходимо визначення педагогічної техніки як комплекс знань, умінь, навичок, необхідних педагогу для того, щоб ефективно застосувати на практиці вибрані ним методи педагогічного впливу як на окремих вихованців, так і на дитячий колектив у цілому. Володіння педагогічною технікою є складовою частиною педагогічної майстерності, потребує глибоких спеціальних знань з педагогіки та психології й особливої практичної підготовки [12, с. 258].

І. Максименко визначає педагогічну техніку як інтегративну властивість особистості, яка характеризується цілісністю, що виявляється у віддеференційованості від інших властивостей і внутрішньою єдністю її складових (емоційно-вольового, змістового, поведінкового) компонентів і реалізується через уміння здійснювати педагогічно доцільний вплив на учасників навчально-виховного процесу емоційно виразними засобами [7, с. 58].

Вітчизняні та зарубіжні вчені одностайні в думці, що поняття «педагогічна техніка» містить дві групи складників: внутрішню (техніка саморегуляції психічного стану) і зовнішню (міміка, жестикуляція, пантоміміка, поза, постава, дихання, голос, дикція, інтонація).

Так, російський науковець Ю.В. Сорокопуд включає до педагогічної техніки викладача вищої школи дві групи умінь: уміння управляти собою (володіння тілом, емоційним станом, технікою мови) і взаємодіяти з аудиторією [13, с. 347-348].

Нашу увагу привернула дефініція, представлена у навчальному посібнику Л.Г. Кайдалової, Н.Б. Щокіної та Т.Ю. Вахрушева. Науковці трактують

педагогічну техніку як сукупність умінь та прийомів, що використовуються викладачем для найбільш повного досягнення цілей своєї діяльності та допомагають викладачеві глибше, яскравіше, талановитіше виразити себе, домогтися оптимальних результатів у навчально-виховній роботі. Це комплекс умінь викладача, що сприяють його оптимальній і творчій поведінці та ефективній взаємодії зі студентами в будь-яких педагогічних ситуаціях [2, с. 17].

На думку науковців, складовими педагогічної техніки є:

– техніка мовлення: граматична правильність, виразність, образність, гумор, техніка мовлення (постановка і тембр голосу, емоційність, переконливість, багатство інтонацій та відтінків, дикція, темп);

– техніка зовнішнього вигляду: уміння правильно сидіти, стояти, виявляти впевненість, спокій, доброзичливість (постава, одяг, зачіска, міміка, пантоміміка, емоційна виразність);

– техніка педагогічного спілкування: уміння слухати; ставити запитання; аналізувати відповідь; бути уважним, спостережливим; розуміти інших; встановлювати контакт; бачити і розуміти реакцію аудиторії; передавати своє ставлення до того, про що одеться; зацікавити, захопити поясненням, розповіддю, повідомленням; орієнтуватися в ситуації;

– психотехніка: уміння створювати необхідний настрій, знімати зайву напругу, хвилювання, долати власну нерішучість і мобілізувати себе, стримувати себе в стресових ситуаціях; здатність до перевтілення, до гри, управління своїм настроєм [там само, с. 18].

Складовими педагогічної техніки за А.С. Макаренка є:

- уміння педагога триматися в присутності учнів, контролювати власну поведінку, використовувати свої емоційні прояви (радість, гнів тощо);
- акторські здібності педагога: постановка голосу, тону, виразності мовлення;

- технологія покарання, заохочення, стимулювання вихованців, яка дає оптимальний ефект;
- естетична виразність педагога (одяг, особиста гігієна, зовнішній вигляд і т.п.);
- вміння створення або використання ситуацій, що виникають для досягнення певних виховних цілей [15, с. 204].

В. Ковальчук зазначає, що педагогічна техніка спирається на знання й здібності та поєднує всі засоби педагогічної дії та взаємодії для ефективного здійснення педагогічної діяльності [4, с. 28].

У свою чергу, Л. Рувинський визначає *зовнішню* педагогічну техніку як сукупність таких складових:

- техніка мови (звучність, польотність, висота, темп, тембр, дикція та артикуляція);
- засоби зовнішньої естетичної виразності (фізіологічні – зріст, хода, статура, колір шкіри, волосся, очей; функціональні – постава, візуальний контакт, дистанція, жести, міміка, пантоміміка; соціальні – зачіска, одяг, взуття, макіяж, зачіска, аксесуари);
- комунікативна техніка;
- техніка професійно-педагогічного спілкування.

До *внутрішньої* техніки науковець включає:

- техніку саморегуляції психофізичного самопочуття;
- техніку використання у професійній діяльності особливостей власних пізнавальних психічних процесів (уваги, урви, пам'яті, мислення тощо).

Безумовно, володіння зовнішньою та внутрішньою техніками викладачем є сходиною до успіху у його професійній діяльності, показником його педагогічної майстерності.

Таким чином, спираючись на представлені думки науковців щодо феномену педагогічної техніки можна зробити висновок, що її особливістю

виступає те, що вона характеризує особистість кожного конкретного викладача. [9, с. 39].

У дисертаційному дослідженні О. Обривкіної, присвяченому питанню підвищення педагогічної майстерності викладачів економічного профілю, педагогічна техніка представлена як складова педагогічної майстерності викладачів і визначається як інтегроване системне явище, методологічна категорія. Оволодіння нею дає змогу повною мірою використовувати власний психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, комплекс прийомів, що допомагає науково-педагогічному працівнику глибше, яскравіше, талановитіше виявити себе й досягти успіхів у організації навчально-виховного процесу в галузі економічної освіти на основі ґрунтовних знань з педагогіки та психології, зокрема андрагогіки. Розвиток педагогічної техніки як основи педагогічної майстерності детермінується особливостями суб'єктів навчально-виховного процесу та ситуацій. [8, с. 7]

Розглядаючи питання розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача економічного вищого навчального закладу, необхідно звернутися до визначення професійної майстерності викладача ВНЗ, адже багато науковців (О. Капченко, В. Ковальчук, А. Макаренко, О. Обривкіна, В. Ягупов) вважають професійну компетентність одним із структурних компонентів педагогічної майстерності. Прихильники іншої думки вважають педагогічну майстерність найвищим рівнем професійної компетентності педагога (О. Бігич, Н. Ключова, А. Конох). Ми поділяємо позицію фундатора науково-практичного напрямку «професійна майстерність педагога» в системі середньої та вищої освіти України І. Зязюна, який відносить досліджуване поняття до найвищого рівня педагогічної діяльності та як вияв творчої активності особистості педагога.

Дослідженню різних аспектів педагогічної майстерності викладача приділялась належна увага вітчизняними й зарубіжними вченими, а саме: Ю. Азаровим, Ш. Амонашвілі, Є. Барбіною, Г. Брагіною, А. Биковим, С. Гончаренком, І. Зязюном, О. Капченко, В. Ковальчуком, Н. Кузьміною, Н. Кухарєвим, В. Куценко, О. Лавріненко, В. Мадзігоном, А. Макаренко, Н.

Моревою, Н. Ничкало, Н. Носовець, О. Обривкіною, В. Олійником, О. Пехотою, Л. Рувинським, С. Сисоєвою, В. Сластьоніним, В. Сухомлинським, Г. Хозяїновим, А. Чернявською, А. Щербаковим, М. Ярмаченком та іншими.

Російський науковець Н.В. Кухарєв визначає педагогічну майстерність як сукупність певних якостей особистості вчителя, які обумовлюються високим рівнем його психолого-педагогічної підготовленості, здатністю оптимально вирішувати педагогічні завдання. У педагогічному словнику В. М. Мадзігон визначає поняття "майстерність" як високе мистецтво в якійсь галузі, вправність у виконанні певного виду діяльності. Майстерність передбачає наявність професійних знань, умінь та навичок... Майстерність є також рисою, яка відрізняє одного працівника від іншого, адже він творить щось неповторне, нестандартне" [11, с. 300].

Удосконаленню педагогічної майстерності вчителя особливу увагу приділяв В.О. Сухомлинський. Вагоме значення мають положення його наукових праць щодо способів формування педагогічної майстерності вчителя. Великий педагог підкреслював, що ще у школі потрібно формувати інтерес до професії вчителя, виховувати в учнів любов і повагу до неї, бажання присвятити своє життя педагогічній діяльності. Головною невичерпною проблемою В. О. Сухомлинський вважав удосконалення педагогічної майстерності на основі постійного духовного зростання вчителя, його знань і культури. Педагог стверджував, що в індивідуальній роботі з досвідченим педагогом завдання директора полягає в тому, щоб разом з ним (часто більше завдяки здібностям педагога, ніж директора) знайти ту сферу творчості, з якої починається подальше вдосконалення педагогічної майстерності. А вдосконаленню в нашій роботі немає меж [14, с. 74].

Науковці одностайні в думці, що педагогічна майстерність викладача як найвищий рівень здатності до педагогічної діяльності є багатограним і багатоаспектним явищем.

За визначенням одного із класиків педагогічної майстерності І. Зязюна, складовими професійної майстерності викладача є *педагогічна спрямованість* (ціннісні орієнтації на себе, на засоби педагогічного впливу, на колектив, на цілі педагогічної діяльності), *професійне знання* (знання предмета викладання, його методики, педагогіки і психології); *здібності до педагогічної діяльності: комунікативні* (повага до людей, доброзичливість, товариськість); *перцептивні* (професійна передбачуваність, емпатія, педагогічна інтуїція); *динамічні* (здатність до вольового впливу і логічного переконання, до рефлексії); *емоційно-почуттєві* (здатність володіти собою і вибудовувати педагогічну дію на позитивних почуттях, оптимістичного прогнозування); *педагогічна техніка* (форма організації поведінки викладача). Педагогічна майстерність – комплекс властивостей особистості викладача, необхідних для високого рівня професійної діяльності [1]. На думку А. Зязюна, критеріями майстерності педагога є *доцільність* (за спрямованістю), *продуктивність* (за результатами), *діалогічність* (за характером стосунків з учнями), *оптимальність* (у виборі засобів), *творчість* (за змістом діяльності)" [10, с. 37].

Ми погоджуємось із дефініцією В. Ковальчука, який визначає досліджуване поняття як високе мистецтво виховання та навчання, що постійно вдосконалюється, доступне кожному педагогові, який працює за покликанням і любить дітей [4, с. 23]. На думку дослідника, до елементів педагогічної майстерності належать:

1. *Гуманістична спрямованість* як системоутворюючий компонент; виражається в ціннісних орієнтаціях викладача у вигляді гуманістичної стратегії при реалізації цілей педагогічної діяльності, самоствердження педагога, а також у його системі педагогічної взаємодії з учнями.

2. *Професійне знання*, яке виконує роль фундаменту педагогічної майстерності, що додає йому глибину, ґрунтовність, свідомість.

3. *Педагогічні здібності*, які забезпечують швидкість удосконалення майстерності й полегшують успішність виконання викладачем його безпосередніх функцій.

4. *Педагогічна техніка*, яка спирається на знання й здібності та поєднує всі засоби педагогічної дії і взаємодії для ефективного здійснення педагогічної діяльності [там само, с. 27-28].

В. Ковальчук робить висновок, що логіка побудови педагогічної майстерності може бути представлена своєрідною формулою як «знання – досвід – особистість» [там само, с. 24].

С.У. Гончаренко визначає педагогічну майстерність як характеристику високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність).

Вітчизняна дослідниця О.М. Обривкіна зазначає, що педагогічна майстерність викладача економічного профілю має певні особливості за своїм змістом і структурою. У своєму дисертаційному дослідженні науковець представляє чотири критерії оцінювання рівнів сформованості педагогічної майстерності викладачів економічного профілю, а саме:

- *когнітивний* (сукупність глибоких знань й широкої ерудиції в науково-предметній галузі; знання методики викладання навчальних дисциплін з економіки, існуючих методів і форм навчання, сучасних педагогічних технологій навчання і технологій оцінювання результатів навчальної діяльності студентів);
- *діяльнісний* (уміння організовувати професійну педагогічну діяльність на високому рівні, володіти педагогічною технікою, використовувати сучасні форми, методи, засоби й технології навчання, вирішувати типові професійні завдання педагогічної

діяльності, оцінювати результати своєї праці, самостійно здобувати нові знання й уміння за фахом);

- *аксіологічний* (сформованість педагогічних ціннісних орієнтацій: прагнення до сприйняття себе оточуючими як кваліфікованого, вимогливого, справжнього педагога; сприйняття студентського колективу в актуальних умовах; визнання розвитку студента як майбутнього конкурентоспроможного фахівця гуманістичною стратегією);
- *афективний* (здатність до гуманності, демократичності, готовність до емпатії, толерантності, зміни комунікаційної поведінки; рефлексія; здібність до подолання стресу; оптимізм, щирість, доброзичливість; терпимість, людяність, повага до студентів).

Цілком справедливо науковець вважає, що педагогічна майстерність викладача економічного профілю – це найвищий рівень професійно-педагогічної підготовки, яка базується на інтегрованій системі відповідних компетентностей, сформованих на науково-методичному й технологічному рівнях викладання економічних дисциплін, що забезпечує творчу самореалізацію, неповторність і високий рівень ефективної діяльності; характеризується розвинутою педагогічною культурою та гуманістичною спрямованістю [8, с. 14].

Надзвичайно важливо розуміти, наскільки викладач володіє педагогічною майстерністю. У визначенні цього питання допомагають показники ефективності педагогічної майстерності, представлені В. Ковальчуком. На думку науковця, показниками ефективності педагогічної майстерності є:

- поліпшення кількісних і якісних характеристик навчальної діяльності учнів;

- зменшення часу на досягнення конкретної навчальної мети;
- міцність засвоєння і закріплення знань, умінь, навичок учнями;
- полегшення навчальної діяльності;
- задоволеність процесом навчання викладачем, учнями;
- ставлення до навчання;
- ефективна трансформація знань в уміння;
- позитивна атмосфера в процесі навчання [4, с. 23].

Отже, можна зробити висновок, що володіння комплексом прийомів педагогічної техніки дає можливість викладачу не лише продуктивніше виконувати професійні обов'язки, а також глибше, яскравіше досягти успіху у професійній діяльності, тобто досягти високого рівня професійної майстерності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зязюн І.А. Психодіагностика педагогічної майстерності вчителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://eprints.zu.edu.ua/433/1/03ziyamv.pdf>
2. Кайдалова Л.Г., Щокіна Н.Б., Вахрушева Т.Ю. Педагогічна майстерність викладача. Навчальний посібник// Л.Г. Кайдалова, Н.Б. Щокіна, Т.Ю. Вахрушева. –Харків: Видавництво НФаУ, 2009. – 150 с.
3. Капченко О.Л. Дефініція педагогічної майстерності/ О.Л. Капченко // Народна освіта: електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 3 (15). – Режим доступу до статті: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/15/statti/kapchenko.htm>
4. Ковальчук В. Педагогічна майстерність викладача – основа його компетентності/ В. Ковальчук. // Профтехосвіта. – 2011. – № 6 (30). – С. 22–34.

5. Макаренко А.С. О моём опыте/ А.С. Макаренко. / Пед. соч. в 8 т. – Т. 4. – М.: АПН СССР. – 1983-1986. – 398 с.
6. Макаренко А.С. Проблемы школьного советского воспитания: лекции/ А.С. Макаренко. / Пед. соч. в 8 т. – Т. 4. – М.: АПН СССР. – 1983-1986. – 398 с.
7. Максименко І. Формування педагогічної техніки в майбутніх педагогів професійного навчання у процесі фахової підготовки /І. Максименко // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2013. – Вип. 38. – С. 57–60.
8. Обривкіна О.М. Підвищення педагогічної майстерності викладачів економічного профілю в системі методичної роботи університету: автор. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Обривкіна Оксана Миколаївна. – К., 2012. – 23 с.
9. Отрощенко Л.С., Миленкова Р.В. Професійно-педагогічна компетентність викладачів ВНЗ економічного профілю: монографія / Р. В. Миленкова, Л. С. Отрощенко ; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2014. – 86 с.
10. Педагогічна майстерність / за ред. академіка АПН України І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – 246 с.
11. Педагогічний словник / за ред. М.Д. Ярмаченка. – К. : Педагогічна думка, 2002. – 516 с.
12. Педагогическая энциклопедия : в 4-х т. / гл. ред. А. И. Каиров, Ф. Н. Петров. – М. : Советская энциклопедия, 1964–1968. – Т. 4. – 1998. – 912 с.
13. Сорокопуд Ю. В.. Педагогика высшей школы/ Ю.В. Сорокопуд. – Ростов на Дону: Феникс, 2011. – 541 с. 278–285.
14. Сухомлинський В.О. Допомога вчителю в удосконаленні Педагогічної майстерності// Вибр. твор: в 5 томах. - К.: Радянська школа, 1977. – Т. 4ю – 643 с.
15. Это принадлежит вечности... Теория и методика воспитания в педагогическом наследии А.С. Макаренко / Под общ. ред. М.Ю. Красовицкого. – К: Логос, 2002. – 250 с.

16. Якса Н. В. Основи педагогічних знань / Н. В. Якса. – Київ : Знання, 2007.

SUMMARY

In the article pedagogical technique of the teacher of the economic educational institution as a ground of his pedagogical mastery has been defined. Author analyses components of pedagogical technique, and namely external and internal ones. Components, criteria, elements and indices of pedagogical mastery efficiency have been presented.

Key words: pedagogical technique, internal technique, external technique, the teacher of the economic educational institution, pedagogical mastery

L.S. Otroshchenko. PEDAGOGICAL TECHNIQUE OF A TEACHER OF ECONOMIC HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION AS GROUND OF PEDAGOGICAL MASTERY

Отрощенко Л.С. Педагогічна техніка викладача ВНЗ економічного профілю як передумова педагогічної майстерності / Л.С. Отрощенко // Світогляд - Філософія - Релігія: зб. наук. пр. – Суми: УАБС НБУ, 2014. - С. 188-197.